

RUUMIILLISESTA EKSISTENSSISTÄ JA SUKUPOOLISUUDESTA MERLEAU-PONTYN TEOKSESSA *PHÉNOMÉNOLOGIE DE LA PERCEPTION*

Merleau-Pontyn *Phénoménologie de la perception* -teoksen luku ”Ruumis sukupuolise-
na olentona” on tunnettu sukupuolisuuden
ja eksistenssin ruumiillisuuden kuvauksis-
taan. Erityistä luvussa on, että Merleau-Pon-
ty kommentoi siinä myös psykoanalyysia¹
ja historiallista materialismia.² Totunnaisten
lähteiden, hahmopsykologian ja Husserlin
fenomenologian lisäksi Merleau-Ponty viit-
taakin esimerkiksi Ludwig Binswangerin
eksistentiaaliseen psykoanalyysiin sekä
Sartren kuvauksiin ”huonosta uskosta” ja
”herran ja rengin dialektiikasta”³.

En tähtää tässä kirjoituksessa niinkään
sukupuolisuuteen liittyvien kysymyksi-
en tarkasteluun kuin ruumiillisen eksisten-
sin selvittämiseen.⁴ Nähdäkseni Merleau-
Pontyalla on luvussa kaksi teemaa. Ensik-
sikin hän kuvailee havaintokokemuksen
affektiivisuutta:⁵ jos havaitseminen on pe-
rusrakenteeltaan havaitsevan ja havaitun
suhde, niin kyse on myös latautuneesta eikä
vain neutraalista suhteesta.⁶ Toiseksi Mer-
leau-Ponty tarkastelee erityisemmin sek-
suaalista suhdetta ja sukupuolisesti värity-
nyttä kokemusta ensisijaisena esimerkkinä
affektiivisesta suhteesta. Tämä johtaa hänet
pohtimaan sukupuolisuuden paikkaa ihm-
sen eksistenssissä. Sukupuolen eksistenssi

on Merleau-Pontyn mukaan monimielinen
(*ambigu*). Merleau-Ponty on sitoutunut
kuvaamaan sukupuolisuutta anonyymina,
alkujaan orgaanisena ruumiillisena funk-
tiona, sukupuolielinten (*appareil sexuel*)
elämänä, joka vertautuu aistinelinten tai
hengityselinten elämään. Tämä erityinen
anonyymi elämä on kuitenkin jo ihmiselä-
män alusta lähtien integroitunut tai kytkey-
tynyt ihmisen eksistenssin kokonaisuuteen.
Siten sukupuolisuus ei muodosta ”suljettua
systeemiä”. Sille ei voida osoittaa mitään
erillistä merkitystä eikä sitä voida pitää eril-
lisenä taustasyynä, mitä tulee ihmisyyden
elämän kuvaukseen. Sukupuolen moni-
mielisyyden ratkeamaton jännite erityisen
orgaanisen sukupuolisuuden ja koko ihmis-
yyden elämään integroituneen, ”yleisen”
seksuaalisuuden välillä.⁷

Merleau-Pontyille sukupuoli on siis
alkujaan orgaaninen funktio,⁸ joka on muo-
tunut ja integroitunut muihin ihmisyy-
den eksistenssin merkitystasoihin tämän
elämän kuluessa. Esittäessään, millä tavalla
sukupuolen eksistenssi on suhteessa muu-
hun ihmiselämään, Merleau-Ponty syventää
Phénoménologie de la perception -teoksen
keskeistä ajatusta eksistenssistä erilaisten
alueiden tai merkityksen järjestysten⁹ vas-

tavuoroisena ilmaisuna ja ruumiista tämän ilmaisun toteutumispaikkana.

AFFEKTIIVINEN KOKONAISUUS

Aluksi käyn läpi muutamia yleisiä piirteitä, jotka Merleau-Ponty *Phénoménologie de la perception* -teoksessa antaa ruumiilliselle kokemukselle ja jotka antavat taustaa myös tämän kuvaukselle affektiivisuudesta. Merleau-Pontyille ajatus sisäisistä tuntemuksista tai tunnetiloista on abstraktio affektiivisuudesta.¹⁰ Kun kuvataan affektiivisuutta, ei kuvata sisäistä tilaa vaan suhdetta asioihin, intentionaalisuuden piirrettä havaintokokemuksessa. Kyse on jännitteisestä suhteesta kahden osapuolen, havaitsijan ja havaitun välillä. Affektiivisuus ei koske ainoastaan ihmisen tunnemaailmaa tai mielihyvän ja mielihäviön kokemuksia, vaan suhde toteutuu kaikilla havainnon tasoilla. Siten jo yksinkertaisia aistihavaintoja voidaan kuvailla affektiivisuuden tyyppinä, sikäli kuin esimerkiksi kirkas sininen väri houkuttelee katsetta puoleensa tai häikäisevä valo tai korviin sattuva ääni on luotaantyöntävä.¹¹ Affektiivinen suhde ei tule välttämättä tiedostuksen kohteeksi, vaan ääritapauksessa se voi toteutua esimerkiksi siirtymänä patologiseen tilaan.¹² Merleau-Pontyille affektiivisuus ei siis ole ensisijaisesti tuntemus siinä mielessä kuin henkilö voi itse kuvailla sitä, miltä itsestä tuntuu. Tämä on toissijainen ilmaus affektiivisuudesta ruumiillisena kokemuksena, joka on tietyn tilanteen välitöntä toteuttamista ennen huomion kiinnittämistä siihen.

Mitä affektiivisuus edellyttää? Merleau-Ponty kuvailee havaintokokemusta ruumiin ja havaitun asian rytmisenä yhteytenä,¹³ järjestyksenä, joka on hauras sikäli kuin sen toteutuminen on ajallinen ja viime kädessä ennakoimaton tapahtuma. Havaintokokemuksen toteutuminen edellyttää ruumiillisen toiminnan alueen ulottuvillaoloa. Se edellyttää lisäksi eräänlaista kokemuksen rakennetta koossapitävää voimaa.¹⁴ Jotta määrätty havainnon kohde (värit, äänet, esineet, työvälineet, toiset ihmiset) voisi

asettua affektiiviseen suhteeseen havaitsijan kanssa, sen on tarjottava ruumiille ainakin minimaalisesti määrätty liikkeen ja toiminnan mahdollisuus. Myös ruumiilla on oltava vastaava toiminnan alue käytettävissä (karkeasti ottaen esimerkiksi kyky katsoa, kuunnella tai kirjoittaa). Ilman vastaavaa ruumiillista kykyä asia ei voi kutsua ja motivoida ruumista. Merleau-Pontyn mukaan niinkin rakenteettomalta vaikuttava havainto kuin värillisen pinnan aistiminen edellyttää tiettyä silmän liikettä ja liikkeen kykyä.¹⁵

Toteutuakseen affektiivinen suhde edellyttää liikkeen kyvyn lisäksi myös eräänlaista voimaa, joka pitää kokemuksen rakennetta yllä silloin kun sen kohde ei ole voimakkaasti tai täysin läsnä. Merleau-Ponty kutsuu tätä ”intentionaaliseksi kaareksi” (*arc intentionnel*). Taustalla ovat hahmopsykologi Kurt Goldsteinin ja tämän klinikalla työskennelleiden psykologien selostukset Schneiderin patologisesta tapauksesta.¹⁶ Schneiderin ongelma oli, ettei hän kyennyt hahmottamaan kuin hyvin selkeästi ja voimakkaasti läsnä olevia asioita tai tilanteita. Tämä ei koskenyt vain määrättyä elämänaluetta vaan toteutui erilaisissa yhteyksissä, niin ruumiinliikkeissä, näköhavainnossa kuin älyllisissä toiminnoissa tai affektiivisessä elämässä. Mitä ruumiinliikkeisiin tuli, Schneider ei kyennyt pyydettäessä osoittamaan (esimerkiksi sormella) omaa ruumistaan,¹⁷ eikä hän pystynyt asettumaan huvikseen kuvitteelliseen rooliin¹⁸ tai aloittamaan liikettä, jos sitä motivoivat tekijät eivät olleet läsnä.¹⁹ Hän ei myöskään kyennyt tunnistamaan välittömästi ruumistaan koskettavan esineen muotoa vaan hänen oli liikuttava sen ääriviivoja pitkin onnistuakseen tunnistamisessa.²⁰

[M]aailma ei ehdota hänelle enää yhtään merkitystä ja vastavuoroisesti merkitykset, joita hän ehdottaa eivät enää lihallistua annettuun maailmaan. Sanomme lyhyesti, että maailmalla ei ole enää hänelle *fysionomiaa*.²¹

Merleau-Pontyille Schneiderin ongelma paljastaa ruumiillisen kokemuksen piirteitä. Schneiderin ongelma ei ensinnäkään ole

häiriö älyllisissä tai reflektiivisissä toiminnoissa eikä toisaalta kyse ole halvaantumisen kaltaisesta ruumiin fyysikaalisesta vammasta. Schneider kykenee kiinnittämään huomiota asioihin, puhumaan, tajuamaan asioiden merkityksiä ja päättämään johdonmukaisesti. Merleau-Pontyn mukaan Schneiderin on ryhdyttävä vaivalloiseen ruumiinsa tahdonalaiseen liikutteluun ja askel askeleelta etenevään päättelyyn tietyn asian tunnistamiseksi juuri sen vuoksi, että määrättyssä välittömän hahmottamisen kyvyssä on häiriö. Lisäksi hänen ongelmansa on olennaisesti kokonaisvaltainen. Toisin kuin hahmopsykologit väittävät, Merleau-Pontyn mukaan kyse ei voi olla ainoastaan näköaistia koskevasta häiriöstä²² ja tämän ”psykkisen sokeuden” vaikutuksesta muilla elämänalueilla. Schneiderin ongelmalle ei ole nimettävissä yhtä erityistä syytä. Niinpä Merleau-Ponty kutsuu Schneiderin ongelmaa yleisesti ottaen eksistenssin liikkeen heikentymiseksi.

Schneiderin ”eksistenssin liikkeen” tai ”intentionaalisen kaaren” heikentyminen koskee myös affektiivisuutta ja seksuaalisuutta, minkä Merleau-Ponty ottaa tarkasteltavakseen sukupuolisuuksi koskevassa luvussa.²³ Merleau-Ponty panee merkille, ettei Schneider kykene asettautumaan minäkäänlaisiin affektiivisiin suhteisiin eikä siten myöskään seksuaalisiin tilanteisiin. Schneider kykeni esimerkiksi osallistumaan sukupuoliyhteyteen vain silloin kun partnerin liikkeet olivat tarpeeksi selkeitä ja koki vaimeaa seksuaalista mielihyvää vain aktin huipentuessa. Tästä huolimatta Schneider pystyi puhumaan seksuaalisista asioista eikä hänen sukuelimissään ollut vikaa.

Merleau-Pontyn mukaan Schneiderilta puuttuu affektiivinen intentionaalisuus, ”mykän kysymisen” tai ”eroottisen ymmärtämisen” muoto.²⁴ Merleau-Pontyille Schneiderin tapaus osoittaa affektiivisen, jännitteisiin asettuvan intentionaalisuuden, joka ei ole tahdonalaista mieltämistä tai päättelyä eikä myöskään mekaanista refleksin toimintaa.

Eroottinen havainto [...] on suuntautunut ruumiin *kautta* toista ruumista kohti. Se

tapahtuu maailmassa eikä tietoisuudessa. [Tilanteen] sukupuolinen merkitys ei synny siten, että esitän itselleni sen mahdollisen suhteen sukupuolielimiin tai mielihyvän tiloihin. Sukupuolinen merkitys on olemassa ruumiilleni, jolla on kyky kytkeä annetut ärsykkeet eroottiseen tilanteeseen ja sovittaa siihen tietty sukupuolisen käyttäytymisen tapa.²⁵

ERITYINEN JA INTEGROITUNUT SUKUPUOLISUUS

Merleau-Ponty ei tarkastele sukupuolisuuuden yhteydessä ainoastaan kokemuksia, jotka tunnustetaan selkeästi seksuaalisiksi: siis esimerkiksi eroottisia havaintoja, sukupuolisia suhteita tai seksuaalista nautintoa. Sukupuolisuus on paitsi tiettyjen affektiivisten kokemusten rakenne myös yleistä seksuaalista energiaa, ”eros tai libido”.²⁶ Merleau-Ponty ajattelee, että voima, joka pitää affektiivisen kokemuksen rakenteita yllä ja joka Schneiderilta uupuu, voidaan tulkita juuri seksuaaliseksi:

[Schneiderin] patologia tekee ilmeiseksi, automatismin ja representaation välissä, vitaalisen vyöhykkeen, jossa potilaan seksuaaliset mahdollisuudet valmistuvat [*s'elaborent*] [...]. On oltava sukupuoliselle elämälle immanentti funktio, joka takaa sen levittäytymisen auki [*déploiemēt*], ja normaalin seksuaalisuuden laajuuden on pohjaututtava orgaanisen subjektin sisäisiin kykyihin.²⁷

Merleau-Ponty ajattelee siis, että seksuaalisuus on toisaalta erityinen kokemuksen alue, toisaalta taas jotain kokemusta kokonaisuudessaan koskevaa. Yleisessä mielessään seksuaalisuus on jotain, joka kytkeytyy kaikkiin muihin kokemuksiin ja motivoi niitä. Beata Stawarska tähdentää seksuaalisuuden yleisyyden selvittävänsä Merleau-Pontyn kuvauksessa sitä, miksi havainnolla voi olla eroottinen merkitys ja miksi se voi toimia aistinautinnon lähteenä päättymättä väistämästä seksuaaliaktiin kapeassa mielessä²⁸.

Merleau-Ponty lukee tämän laajan seksuaalisuuden käsitteen psykoanalyysin

ansioksi. Psykoanalyysissa tarkastellaan sukupuolisuutta integroituna inhimilliseen olemiseen.²⁹ Freudilla itsellään, kirjoittaa Merleau-Ponty,

seksuaalinen ei ole genitaalista, seksuaalinen elämä ei ole yksinkertaisesti sukupuolielinten prosessien vaikutusta, libido ei ole vaisto eli luonnollisesti orientoitunutta toimintaa, jolla on ennalta määrätty päämäärät, se on psykofyysisen subjektin yleistä kykyä sopeutua erilaisiin ympäristöihin, kiinnittyä erilaisten kokemusten välityksellä, omaksua käyttäytymisen rakenteita.³⁰

Psykoanalyysissa, niin kuin Merleau-Ponty sitä tulkitsee, seksuaalisuutta tarkastellaan kokemusten ilmisältyöjen merkitysten lähteenä. Kokemussältyöjen tulkitseminen seksuaalisena ei kuitenkaan tarjoa yksiselitteistä merkitystä.³¹ Sukupuolisuus ei ole määrättyjen kokemusten syy, vaan pikemminkin johtolanka niiden tulkinnassa. Esimerkiksi tietyt persoonallisuuden piirteet kuten vetäytyvyys tai ulospäinsuuntautuneisuus tai unen ilmisältyö voidaan tulkita seksuaalisuuden ilmauksiksi. Jos kuitenkin kysytään taustalla olevan seksuaalisuuden itsensä merkitystä, päädytään kuvailemaan koko muuta ihmiselämää, henkilön ”suhdetta aikaan ja toisiin ihmisiin”.³² Jos seksuaalihistoriaa työtetään elämän yleisenä muotona, kaikki psykologiset motiivit ujutautuvat mukaan. Kyse ei ole silloin biologisen ja psykologisen kausaalista vuorovaikutuksesta. Sukupuolinen elämä kytkeytyy elämän kokonaisuuteen eikä enää erotu erillisenä tasona, jonka vaikutus muuhun elämään voitaisiin määrittää.

Merleau-Ponty esittää, että seksuaalisuus yleisessä mielessä ja kaikkiin kokemuksiin liitettävänä ”taustarakenteena” on läsnä tunnelman [*atmosphere*] tavoin. Se ei ole toisen merkityssisällön läsnäoloa kokemuksen ilmeisen merkityksen lisäksi. Kokemuksia voidaan pitää enemmän tai vähemmän määrin seksuaalisesti latautuneina, vaikka niiden ilmisältyössä ei olisikaan mitään erityisesti sukupuolisuuteen viittaavaa.³³ Merleau-Ponty väittää, ettei minkään elämämme päätöksen tai toiminnan kohdalla

voida sanoa onko se seksuaalinen tai ei-seksuaalinen.³⁴

Merleau-Ponty ei kuitenkaan väitä, että seksuaalisuus olisi yksiselitteisesti koko ihmiselämän kanssa samanlaajuinen ilmiö. Siinä tapauksessa se hänen mukaansa samastuisi eksistenssin kanssa ja kyse olisi pelkästä tautologiasta. Merleau-Pontyn mukaan seksuaalisuudella on lisäksi erityinen alkunsa ihmisruumiin rakenteissa, sukuelimissä ja niille osoitettavissa orgaanisissa funktioissa. Seksuaalisuus on monimielinen, ei ongelmattomasti sen paremmin erityistä kuin yleistäkään seksuaalisuutta.

Sanoimme vasta, että biologinen eksistenssi kytkeytyy [*embrayer*] ihmisen eksistenssiin eikä ole koskaan välinpitämätön tämän omalle rytmille. Tämä ei estä, sanomme nyt, etteikö ”eläminen” (*leben*) olisi ensisijainen operaatio, josta lähtien tulee mahdolliseksi ”kokea” (*erleben*) tietty maailma, ja että meidän on ruokittava itsemme ja hengitettävä ennen kuin havaitsemme ja voimme olla suhteessa asioihin tai että meillä on oltava suhde väreihin ja valoihin näkemisen välityksellä, suhde ääniin kuulemisen välityksellä ja suhde toisen ruumiiseen sukupuolisuuden välityksellä, jotta voimme olla suhteessa toisiin ihmisiin. Niinpä näkeminen, kuulo, sukupuoliuus, ruumis eivät ole ainoastaan siirtymäpaikkoja, välineitä tai ilmentymiä henkilön eksistenssille: se ottaa ne kontolleen ja kokoaa itseensä niiden annetun ja anonyymien eksistenssin.³⁵

RUUMIILLINEN EKSISTENSSI JA RUUMIILLINEN ILMAISU

Kuinka Merleau-Ponty kuvailee monimielistä seksuaalisuutta ruumiillisen eksistenssin rakenteena? Millainen on se eksistenssin kokonaisuus, jossa seksuaalisuuden monimielisyys on mahdollinen?

Kuten todettua, Merleau-Ponty pitää kiinni siitä, että sukupuoliuus on alkujaan biologinen ilmiö, orgaaninen funktio.³⁶ Toisaalta seksuaalisuus on henkilökohtaisen elämän ”infrastruktuuri”: se on ”libidinaalisen ruumiin”³⁷ yleinen kyky ottaa kontol-

leen erilaisia tilanteita. Merleau-Pontyille on selvää, ettei kyse ole ”psykkisen” elämän pelkistymisestä biologiseen eikä biologisen tason ylittämisestä jäännökseltä psykkisen tai henkisen piirissä. Pikemminkin kyse näiden tasojen ”kommunikaatiosta” tai ”vastavuoroisesta” ilmaisusta.³⁸

Edellä esitin, kuinka Merleau-Ponty kuvailee ruumiinliikettä havaintokokemuksen ja myös affektiivisten suhteiden perustavana rakenteena. Havaitsemisessa on Merleau-Pontyn mukaan kyse siitä, että ruumis liikkuu ja ottaa tiettyjä hahmoja ja asentoja. Havainnon ruumiillisuus tarkoittaa, että kaikella elämän kuluksa kohdatulla on ruumiillinen ilmaisu. Tosiasiallisesti kohdattua ei omaksuta etäisyyden päästä, ylitetä tai ohiteta, vaan se saa sopivan havaitsevan ruumiin muodon tai rytmin.

Ruumiillisessa ilmaisussa ei ole kyse välillisestä suhteesta, jossa ilmaisu olisi erillinen ilmaistavasta eksplisiittisesti läsnäolevasta merkityksestä. (Esimerkiksi silloin kun joku viestittää peukalolla haluavansa kyydin, peukalo välittää autoilijalle viestin kyytihuista.) Kyse on ensisijaisesta operaatiosta, jossa ruumis ilmaisee välittömästi toteuttamalla.³⁹ Tässä välittömydessään ruumiillinen ilmaisu tapahtuu tahdonalaisesta ajattelusta riippumatta. Merleau-Ponty kutsuu tätä ruumiillisen kokemuksen aspektia anonyymiksi eksistenssiksi tai anonyymiksi yleisyydeksi.

Merleau-Ponty käyttää anonyymiyden kohdalla toistuvasti esimerkkinä unta.⁴⁰ Unen tullessa siirrytään pois valintojen ja päätösten ulottuvilla olevasta henkilön elämästä. Henkilö ei voi itse valita sitä hetkeä, milloin uni tulee – hän voi vain valmistautua nukkumiseen matkimalla sen rytmiä. Merleau-Ponty kuvailee samalla tavalla myös toisia persoonallisen elämän ulottumattomiin jääviä ilmiöitä, kuten aistimista (aistimuksen voimistuessa etäännyttään henkilökohtaisesta eksistenssistä), epätoivon tai raivon puuskaa, patologisia tiloja tai rituaaleja, joissa rituaalia suorittavat henkilöt onnistuvat samastumaan rooliinsa.

Seksuaalisuuden yhteydessä Merleau-

Ponty kuvailee lisäksi torjunnan [*refoulement*] ilmiötä ruumiillisen ilmaisun anonyymisuuden keinoin. Ruumiillisen ilmaisun välityksellä jokin merkitysrakenne voi sysäytyä pois henkilön ulottuvilta tämän omasta eksplisiittisestä tahdosta riippumatta. Tämä tapahtuu siten, että määrätty tosiasiallinen tilanne motivoi tietyn ruumiillisen toiminnan alueen poistumisen käytöstä. Vastaavasti henkilökohtaisen elämän mahdollisuudet kapenevat.

Merleau-Ponty tulkitsee tässä yhteydessä Ludwig Binswangerin erään potilaan, puhekyvyn menettäneen tytön tapausta.⁴¹ Nuori tyttö, jota äiti on kieltänyt tapaamasta rakastettuaan, menettää ”unen, ruokahalun ja lopulta puhekyvyn”.⁴² Tyttö on menettänyt puhekykynsä aiemminkin, ensimmäisen kerran jo varhaislapsuudessa liittyen maanjäristykseen ja sitä seuranneeseen ahdistukseen. Psykoanalyysin mukaisessa tulkinnassa, jonka Merleau-Ponty esittää, puhekyvyn menetys on ilmaus varhaisesta fundamentaalisesta häiriöstä sukupuolisen kehittymisen oraaliossa vaiheessa, sikäli kuin puhekyvyn menetys viittaa suuhun ja suu oraaliseen vaiheeseen.

Suulla ei ole kuitenkaan ainoastaan tätä oletettuun luonnolliseen seksuaalisuuden kehitykseen viittaavaa merkitystä vaan siihen on kiinnittynyt monenlaisia funktioita ja merkityksiä. Merleau-Ponty panee merkille, että puhe ja tätä myötä suhde toisiin ihmisiin ja yhdessäoloon (*coexistence*) on yksi olennainen suun ”liikuttama” rakenne. Siten jos puhe symboloi yhdessäoloa, niin puhekyvyn menetys voi siten olla ilmaus yhdessäolon hylkäämisestä. Edelleen suu merkitsee myös nielemistä, joka symboloi elinvoimaa, eksistenssin liikettä jossa eletään tapahtumien läpi ja sisäistetään (*assimiler*) niitä. Merleau-Pontyn mukaan tilanteesta on mahdollista tehdä myös tulkinta, jonka mukaan tyttö katkaisee puhekyvyn menetyksessään suhteet eksistenssin tai ajan yleiseen liikkeeseen.⁴³ Sananmukaisesti tyttö ei voi niellä kieltoa, joka hänelle on asetettu: elämä ei voi jatkua, sillä ei ole mahdollista tulevaisuutta sisäistettävissä.

Merleau-Ponty tähdentää, ettei puhekyvyn menetyks ole mielenilmaus tai todellisen tilanteen teeskentelyä. Kyse ei ole päätöksestä olla hiljaa. Tyttö ”menettää” äänensä samaan tapaan kuin muisti menetetään.⁴⁴

RUUMIILLISEN EKSISTENSSIN KAKSOISLIIKE

Ruumiillisuus eksistenssin piirteenä, niin kuin Merleau-Ponty sukupuolisuus-luvussa sitä kuvailee, tekee siis toisaalta henkilökohtaisen, valintojen ja päätösten ulottuvilla olevan ilmaisemisen mahdolliseksi ja toisaalta tarjoaa puitteet myös torjunnalle sulkeutumisenä tiettyjen rajattujen toimintamallien puitteisiin (uni, rituaali, muut anonyymien eksistenssin muodot). Se tekee mahdolliseksi siirtymän, Merleau-Pontyn sanoin ”eksistentiaalisen askelen” (*pas existentielle*), henkilökohtaisten valintojen ulottuvilla olevasta elämästä anonyymiin patologiseen tilanteeseen tai uneen ja unesta takaisin valvellaolon piiriin tai patologisesta tilasta normaaliin.⁴⁵

Siten Merleau-Ponty kuvailee ruumiillista eksistenssiä ”kaksoisliikkeenä” (*double mouvement de systole et diastole*): ruumis on eksistenssin jähmettymisen mahdollisuus ja eksistenssi on alituisesti uudistuvaa ruumiillistumista. Ensimmäisessä liikkeessä ruumis mahdollistaa sen, että eksistenssistä tulee anonyymiä ja passiivista, että kiinnitytään johonkin toiminnan rakenteeseen. Esimerkiksi sairaan tytön tapauksessa ruumis oirehtii, tietyt käyttäytymismuodot ovat torjuttuja ruumiillisella anonyymillä tasolla ja samalla tytön henkilön elämän mahdollisuudet kapenevat. Ruumiin rooli tässä on estää henkilön elämän mahdollisuuksia. Toisessa liikkeessä ruumis tekee mahdolliseksi henkilökohtaisen eksistenssin tosiasiallisissa tilanteissa. Merleau-Pontyn esimerkkinä on tytön ”paraneminen” – tyttö tulee takaisin niin sanotusti elävien kirjoihin, hän kykenee jälleen puhumaan toisten kanssa, hän voi taas ryhtyä toteuttamaan henkilökohtaisia projekteja, miettimään tulevaisuutta ja erilaisia toiminnan mahdollisuuksia maailmassa.⁴⁶

LOPUKSI

Sukupuoliluvun lopussa Merleau-Ponty kirjoittaa eksistenssin määräytymättömyydestä [*indetermination*]. Hän kirjoittaa:

Eksistenssi on *itsessään*, perustavassa rakenteessaan määräytymätön. Eksistenssi on operaatio, jonka kautta se millä ei ollut mieltä saa mielen. Eksistenssissä se, millä oli ainoastaan sukupuolinen merkitys saa yleisemmän merkityksen, sattuma saa järjeställisen merkityksen, sillä eksistenssi on tosiasiallisen tilanteen uusintamista. Se mitä eksistenssi on ei pysy tälle koskaan ulkoisena ja satunnaisena, sillä eksistenssi toistaa kohdatun itsessään.⁴⁷

Merleau-Ponty ajattelee, että sikäli kuin kyse on ruumiillisesta eksistenssistä, kaikki mitä kohdataan rytmittää ruumista ja tulee sen osaksi. Hän puhuu tässä yhteydessä ihmisen biologisen organisaation väistämättömyydestä. Ajatus ihmisestä ilman sukupuolista systeemiä on abstrakti. Yksilön synnynnäinen ruumiin organisaatio ei jää taakse eikä sitä ylitetä, vaan se muotoutuu ihmiselämän kuluksa ja tulee yleiseksi taustarakenteeksi, josta ei tosin voida enää sen yleisyyden vuoksi sanoa mitään erityistä. Samalla tavalla sukupuolisuuttakaan synnynnäisenä ruumiinrakenteena ei voida jättää taakse eikä toisaalta voida määrittää, millä tavalla se erityinen alkuperäinen sukupuolisuus, jonka ylittäminen on mahdotonta, vaikuttaa elämässä.⁴⁸ Määrättyä eksistenssin tilannetta kuvailtaessa sukupuolella on mieltä vain suhteessa toisiin merkityksen järjestyksiin (esimerkiksi ihmissuhteisiin, aikaan tai henkilön päätöksiin ja uskomuksiin). Yhdellä tapahtumalla ihmisen tai ihmisyhteisön eksistenssissä on aina useita ulottuvuuksia.

Tältä pohjalta Merleau-Ponty lähestyy Marxin historiallista materialismia sukupuolta käsittelevän luvun lopun pitkässä alaviitteessä.⁴⁹ Merleau-Pontyn mukaan historiallisessa materialismissa talous asettuu samaan asemaan kuin seksuaalisuus psykoanalyysissä. Siinä historiallista tilannetta ei palauteta erillisen talouden piiriin, sillä talous ymmärretään työvoiman ja tuotanto-

voimien jännitteenä sekä työtä tekevän luokan tulemisena tietoisiksi omasta muutosvoimastaan. Talous ei voi pysyä irrallisena alueena, sillä historiallinen materialismi etsii luokkatietoisuutta ja sen kuvaus kohdistuu ihmisiin eikä ihmistä voi pelkistää pelkäksi taloudelliseksi olennoksi. Tehdessään inhimillisestä historiasta talouden historiaa se tekee samalla taloudesta historiallista ja integroi talouden ihmisen tai ihmisyyhteisön eksistenssiin. Esimerkiksi solipsismin filosofinen oppi ei siten ole yksityisomaisuuden vaikutusta vaan ”sekä taloudellisessa instituutiossa että maailmankäsityksessä heijastuu sama eristäytymisen ja epäluulon eksistentiaalinen asenne”.⁵⁰

Sikäli kuin tuotantosuhteet ja työn muodot kuuluvat sosiaaliseen eksistenssiin, tiettyä historiallista tilannetta voi kuvailla talouden valossa, mutta taloutta ei voi irrottaa toisista tämän tilanteen ilmaisumuodoista kuten taiteesta, oikeudesta tai politiikasta ja tehdä niistä syytä kaikille muille. Merleau-Pontyille tämä on väistämätöntä, sikäli kuin kuvauksen kohteena on yksilöllinen tai yhteisöllinen eksistenssi. Eksistenssi tekee määräytymättömän kokonaisuuden, jonka merkitys on ainoastaan osien keskinäisessä suhteessa, eikä siten mitään osaa voi irrottaa menettämättä kokonaisuuden merkitystä.

viitteet

1. Tässä hän viittaa lähinnä Ludwig Binswangerin eksistentiaaliseen psykoanalyysiin.
2. Keskustelu historiallisesta materialismista ja eksistentiaalisesta tulkinnasta sisältyy luvun lopun pitkään alaviitteeseen. Ks. PP, 199–202.
3. Merleau-Ponty kommentoi pitkin tutkimustaan Sartren pari vuotta aikaisemmin ilmentynyttä teosta *L'être et le néant*.
4. Kuten tunnettua, Merleau-Pontyn kuvaus seksuaalisuudesta ja ruumiillisesta eksistenssistä on ollut yksi olennainen keskustelun kohde feministisen teorian sekä naistutkimuksen piirissä Simone de Beauvoirin ja Luce Irigarayn tarkasteluista lähtien. Merleau-Pontyn kuvausta on toisaalta kritisoitu ja toisaalta tiettyjä sen piirteitä on omaksuttu. Otan seuraavassa esille muutamia kritiikkejä (noja-

Jokainen kokonaisuuden osa voi kuitenkin toimia johtolankana toisten tulkittamiseen. Lainaan tähän lopuksi tekstinpätkän alaviitteiden loppupuolelta. Siitä voi lukea, kuinka laajalti Merleau-Ponty *Phénoménologie de la perception* -teoksessa soveltaa tätä eksistenssin kokonaisuuden rakennetta:

Ei ole yhtä historian merkitystä. Sillä mitä teemme on aina useita merkityksiä ja siksi eksistentiaalinen historiakäsitys eroaa materialismista ja spiritualismista. [...] Oikeus, moraalit, uskonto, talouden rakenne merkitsevät toisiaan [*s'entresignifier*] sosiaalisen ilmiön ykseydessä samalla tavalla kuin ruumiin osat edellyttävät toisensa eleen ykseydessä tai samalla tavalla kuin ”fysiologiset”, ”psykologiset” ja ”moraaliset” motiivit yhdistyvät toiminnan ykseydessä: on mahdotonta pelkistää ihmistenvälistä elämää joko taloudellisiin suhteisiin tai ihmisten ajattelemiin oikeudellisiin ja moraalisiin suhteisiin, niin kuin on mahdotonta pelkistää yksilöllistä elämää ruumiillisiin funktioihin tai tämän elämän tiedostukseen. Jokaisessa tapauksessa yhtä merkityksen järjestystä voi tarkastella kuitenkin hallitsevana, yhtä eletä ”seksuaalisena” ja toista ”rakastavana”, kolmatta vielä ”sotaisana”, ja jopa yhdessäolon piirissä yhtä historian aikakautta voi pitää ennen kaikkea kulttuurisena, taloudellisena tai poliittisena.⁵¹

dun tässä Parkinsin, 2000 sekä Murphyn, 2008 yhteenvertoihin). Käsitellen paria niistä myöhemmin lyhyesti tekstissäni.

Varhaisessa artikkelissaan Judith Butler kritisoi Merleau-Pontya siitä, että tämä toisintaa vallitsevaa seksuaali-ideologiaa olettamalla heteroseksuaalisuuden normin ja tarkastelemalla seksuaalisuutta miehen näkökulmasta (ks. Butler 1989). Teoksessaan *Hankala sukupuoli* Butler puolestaan nostaa esiin sen, että Merleau-Ponty noudattaa biologisen ja kulttuurisen sukupuolen (*sex*, *gender*) kyseenalaista erottelua. Lisäksi Butlerin mukaan Merleau-Ponty (toisten ranskalaisen eksistentiaalistien, Sartren ja Beauvoirin tavoin) ajattelee ruumista ruumiin ja tahdon dualistisen taustarakenteen välityksellä. (Ks. Butler 2008.)

On myös ajateltu, että naissukupuolelle erityisesti kuuluvat ruumiillisuuden kokemukset paljastavat rajoituksia Merleau-Pontyn ruumiillisen kokemuksen käsityksessä. Esimerkiksi Sara Heinämaa on esittänyt, että Beauvoir kuvaa naisen seksuaalista kokemusta, joka ei noudata sitä puoleensavetävyyden-hylkimisen dikotomiaa, jota Merleau-Ponty käyttää affektiivisuutta kuvatessaan (Heinämaa 2006).

Edelleen Rosalyn Diprose on esittänyt, että Merleau-Pontyn käsitystä normaalista ja patologisesta on liian kapea, niin ettei sen avulla voida kylliksi ymmärtää ruumiillista muutosta (ks. Parkins 2000).

Alkujaan Luce Irigarayn esittämä ja myöhemmin muun muassa Catherine Vasseleun käsittelemä Merleau-Ponty-kritiikki on, että Merleau-Ponty alistaa kosketuksen tai taktiillisen visuaaliselle (ks. Murphy 2008).

5. PP, 180.
6. Merleau-Pontyn affektiivisuuden kuvausta voi taustoittaa tarkastelemalla Husserlin fenomenologiaa kuvauksia. Ks. esimerkiksi Heinämaa 2006.
7. Vrt. myös PP, 221.
8. Merleau-Ponty ei *Phénoménologie de la Perception* -teoksessa kirjoita laajemmalti organismin toiminnasta. Tähän hän on keskittynyt aiemmassa varhaistyössään *Structure du comportement*.
9. Merleau-Ponty puhuu eri yhteyksissä synonyymisesti muun muassa merkityksen järjestyksistä (*ordre de signification*, PP, 201), ”maailmoista” (*”monde”*, esimerkiksi PP, 98), elämän alueista (*region de vie*, PP, 96), toimintakentistä (*champ d’action*), kokemuksen ulottuvuuksista (*dimension d’expérience*, PP, 38) ja tiloista (*espace*).
10. PP, 180.
11. Ks. esimerkiksi Heinämaa 2006.
12. Ks. alempana puhekyvyn menettäneen tytön tapaus.
13. Ks. esimerkiksi PP, 247.
14. Merleau-Ponty puhuu määrätystä ”energias-ta”, joka pitää määrättyä kokemuksen rakennetta yllä. Ks. esim. PP, 95, 151.
15. Merleau-Ponty puhuu aistimellisuuden yhteydessä niin synnynnäisesti sokeista kuin näkönsä tietyssä aivokuoren vammassa menettäneistä. Synnynnäisesti sokealla ei ole lainkaan näkemisen liikkeen kykyä eikä siten muuta kuin välillisesti saatuja analogioita näköhavainnoista, kun taas yllämainitut näkönsä menettäneet saattavat kyetä saamaan hämääriä tuntemuksia vä-reistä ja jopa tunnistamaan niitä omien silmiensä liikkeen pohjalta. PP, 244–245, 259.
16. Schneider oli eräs Goldsteinin neuropatologisen klinikan potilaista. Schneiderin patologisten oireiden fysiologinen alkuperä oli kranaatinsirpaleen aiheuttama vamma takaraivossa. PP, 131. Goldsteinin klinikasta, ks. Noppenau 2001.
17. PP, 120.
18. PP, 121.
19. PP, 122.
20. PP, 126.
21. PP, 153.
22. PP, 133.
23. Tässä yhteydessä hän viittaa Steinfeldin artikeliin Schneiderin seksuaalisuudesta. Butler, (1989) tulkitsee Schneiderin tapauksen pohjalta, että Merleau-Pontyn käsitys seksuaalisuudesta on heteroseksuaalinen ja voveuristinen: seksuaalinen mielihyvä olisi etäisyyden päässä olevan miespuolisen katseijan seksuaalista mielihyvää eikä siinä olisi kyse koskettamisesta. Tämän hän päättelee siitä, että Merleau-Pontyn esimerkissä Schneider ei koe seksuaalista latausta silloin kun hänelle näytetään kuvia alastomista naisista. Merleau-Pontyn esimerkkien pohjalta voi päätellä, että hänelle heteroseksuaalisuus toimii tässä yhteydessä seksuaalisuuden mallina. Butlerin tulkinta menee kuitenkin sikäli harhaan, että Schneiderin tapauksessa kyse ei ole Merleau-Pontyn mukaan erityisesti näköhavainnon pettämisestä vaan ongelma koskee yhtä lailla myös koskettamista. Merleau-Ponty ei myöskään ajattele, että Schneiderin ongelma olisi ensisijaisesti ja erityisesti seksuaalinen. Muiden oireiden lisäksi koko hänen affektiivinen maailmansa on ”neutraali”. PP, 183. Schneiderin kaltaisessa patologisessa tilanteessa on vaikeuksia asettautua minkäänlaiseen seksuaaliseen tilanteeseen, oli tämä tilanne sitten esimerkiksi hetero- tai homo- tai biseksuaalinen.
24. PP, 181.
25. PP, 183.
26. PP, 182.
27. PP, 182.
28. Stawarska 2008, 64.
29. PP, 185.
30. PP, 185. Beata Stawarska tarkastelee myös Merleau-Pontyn psykoanalyysiin kohdistamaa kritiikkiä. Merleau-Pontyn kritiikki koskee hänen mukaansa Freudin ”fysikalistista kuvausta ihmisen käyttäytymistä”. Freudin metapsykologisen psyykkisen prosessin tulokinnan kolmesta aspektista (dynaaminen, topografinen ja ekonominen) ekonominen

- aspekti osuu lähimmäs Merleau-Pontyn tulkin-
tainta. Stawarska kirjoittaa: ”Ekonominen
perspektiivi edellyttää, että psyykkiset pro-
sessit koostuvat viettienergian, tyypillisesti
libidon, annettujen osuuksien kierrosta ja
jaosta ja että nämä määrät vaihtelevat ja niitä
voi periaatteessa mitata. Vaikka Freud tun-
nustikin, että tämän energian luonnetta ei
tarkalleen ottaen voitu tietää, hän myönsi
myös, että mielen tiede olisi epätäydellinen
ilman yksityiskohtaista ekonomista perspek-
tiivii.” Stawarska 2008, 59–61.
31. Stawarska 2008, 64.
32. PP, 185.
33. PP, 196.
34. PP, 197.
35. PP, 186.
36. Stawarska esittää, että juuri tässä kohdassa
feministeoreetikoiden ja naistutkijoiden
kritiikki pätee niin Freudiin kuin Merleau-
Pontyynkin. Näistä kumpikin pitäytyy pe-
rinteisessä ”normaalin” ja ”luonnollisen”
heteroseksuaalisuuden piilevässä ennako-
oletuksessa. Stawarska 2008, 66.
37. Ilmaisu on peräisin Stawarskalta, 2008.
38. PP, 187.
39. PP, 190.
40. Esimerkiksi PP, 191, 245.
41. Merleau-Ponty nojautuu Ludwig Binswan-
gerin artikkeliin, ”Über Psychotherapie”
(Binswanger 1994 [1935]). Artikkelin pohjautui
Binswangerin vuonna 1934 pitämään luen-
toon eksistentiaalisesta psykoterapiasta, jolle
myös Binswangerin ajatteluun vaikuttanut
Martin Heidegger osallistui. Binswangerin
artikkelista ja puhekyvyn menettäneen tytön
tapauksesta tarkemmin, ks. Lanzoni 2004.
42. PP, 187.
43. PP, 187–188.
44. PP, 188.
45. PP, 191–192.
46. PP, 192.
47. PP, 197.
48. PP, 199.
49. PP, 202. Hän ei viittaa tässä yhteydessä eri-
tyisemmin kehenkään marxilaiseen teoree-
tikkoon.
50. PP, 200.
51. PP, 202.

KIRJALLISUUS

- BINSWANGER, LUDWIG 1994. ”Über Psychotherapie” teoksessa *Ludwig Binswanger – Ausgewählte Werke, Vorträge und Aufsätze, Band 3*, toimittanut Max Herzog. Heidelberg: Roland Asanger.
- BUSCH, THOMAS 2008. ”Existentialism” teoksessa *Merleau-Ponty: Key Concepts*, toimittaneet Rosalyn Diprose ja Jack Reynolds. Stocksfield: Acumen.
- BUTLER, JUDITH 1989. ”Sexual ideology and phenomenological description” teoksessa *The Thinking Muse; feminism and modern French philosophy*, toimittaneet Jeffner Allen ja Iris Marion Young. Bloomington: Indiana University Press.
- BUTLER, JUDITH 2008. *Hankala sukupuoli*. Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- FAUSTO-STERLING, ANNE 2000. *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.
- HEINÄMAA, SARA 2006. ”Through Desire and Love: Simone de Beauvoir on the Possibilities of Sexual Desire” teoksessa *Sex, Breath and Force: Sexual Difference in a Post-Feminist Era*, toimittanut Ellen Mortensen. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Lexington Books, 129–166.
- LANZONI, SUSAN 2004. ”Existential Encounter in the Asylum: Ludwig Binswanger’s 1935 Case of Hysteria”, *History of Psychiatry* (15), Sage Publications, 285.
- MERLEAU-PONTY, MAURICE 1952 (SC): *La structure du comportement*. Paris: Bibliothèque de la philosophie contemporaine.
- MERLEAU-PONTY, MAURICE 1945 (PP): *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard.
- MURPHY, ANN 2008. ”Feminism and Race theory” teoksessa *Merleau-Ponty: Key Concepts*, toimittaneet Rosalyn Diprose ja Jack Reynolds. Stocksfield: Acumen.
- NOPPENAU, UTA 2001. ”Kurt Goldstein – A Philosophical Scientist”, *Journal of the History of the Neurosciences*, 10:1. Philadelphia: Taylor and Francis.
- PARKINS, WENDY 2000. ”Protesting Like a Girl: Embodiment, Dissent and Feminist Agency”, *Feminist Theory* 1:1. London: Sage Publications, 59–78.
- STAWARSKA, BEATA 2008. ”Psychoanalysis” teoksessa *Merleau-Ponty: Key Concepts*, toimittaneet Rosalyn Diprose ja Jack Reynolds. Stocksfield: Acumen.